

نگاهی به

مدارس علمیه نجف

◇ حجت الاسلام شیخ ذهیب‌آوی

مدارس علمیه نجف اشرف، همواره عهد متفکران بزرگ، مجتهدان و پیشگامان علم و تقوا بوده است که در دامان پر مهر آن رشد یافتند. همزمان با فشارها و مظالمی که رژیم بعثی به حوزه‌های علمیه وارد آورد - گذشته از مدارسی که رأساً به وسیله این رژیم منهدم شد - بعضی مدارس به علت بی توجهی به مرمت و بازسازی آن‌ها، رو به تخریب رفت و برخی دیگر غیر قابل استفاده گردید. این مدارس، در طول حکومت صدام بسته بودند تا این که در سال‌های پایانی آن رژیم، با مراقبت‌ها و فشارهای شدید، اقداماتی جهت بازسازی آن‌ها صورت پذیرفت.

در این فرصت، بر آن شدیم تا درباره اوضاع فعلی مدارس علمیه نجف با حجت الاسلام ذهیب‌آوی، که از سوی دفتر آیت الله سید کاظم حائری مسئول مدارس علمیه نجف اشرف هستند، به گفت‌وگو بنشینیم.

با تشکر از شما که این گفت و گو را پذیرفتید، لطفاً در نخستین پرسش بفرمایید هم اکنون چند مدرسه در نجف اشرف موجود است و چه کسی بر آن‌ها اشراف دارد؟

□ بسم الله الرحمن الرحيم . هم اکنون بیش از ۲۲ مدرسه در نجف اشرف موجود است؛ ولی مدارس فعالی که طلاب در آن‌ها مشغول درس باشند حدود ۱۷ مدرسه است .

مدارس علمیه نجف و طلاب آن‌ها، در دهه ۹۰ میلادی زیر نظر دفتر آیت الله خوئی به ویژه مرحوم سید محمد تقی خوئی اداره می شدند . پس از آن، آیت الله سید محمد صدر اداره این مدارس را به دست گرفت . او به شکلی گسترده تعمیر مدارس را آغاز نمود و از آن جایی که بخش عمده ای از این مدارس شدیداً تخریب شده بودند، مبالغ بسیاری را هزینه کرد . وی تقریباً اداره ۸ مدرسه را بر عهده داشت و اقدامات بسیار گسترده و بی نظیری را برای مرمت آن‌ها آغاز کرد . این اقدامات ایشان را، تا به حال حوزه علمیه شاهد نبوده است، مخصوصاً در سال ۱۴۱۷ هجری قمری که مهم ترین برهه ترمیم و اصلاح مدارس شمرده می شود . مدارس باز سازی شده، بعضی تخریب و برخی دیگر در زمان جنگ طعمه حریق شده بودند .

پس از شهادت آیت الله صدر، آیت الله سید کاظم حسینی حائری اداره امور و زعامت حوزه را بر عهده گرفته و اقدامات جدیدی را برای مرمت مدارس آغاز کرده است . هم اکنون نزدیک به ۱۹ مدرسه، به شکلی مطلوب در حال فعالیت هستند و اگر اوضاع مساعد شود ممکن است به زودی مدارس صدمه دیده دیگر نیز تعمیر، اصلاح و بازگشایی گردند .

با تشکر: مدارس که از آن‌ها سخن گفتید، آیا خوابگاه هستند یا در آن‌ها درس هم گفته می شود؟

□ مدارس حوزه علمیه نجف اشرف، معمولاً خوابگاه طلاب هستند - هر چند که سالن هایی برای تدریس دارند - زیرا متعارف است که جلسات درس در مساجدی

مانند مسجد ترك، مسجد هندی، مسجد شیخ انصاری، مسجد آیت الله سبزواری، مسجد جواهری و مسجد آیت الله کاشف الغطا تشکیل می شود. این امر، به دلیل آن است که در زمان رژیم صدام از تدریس در مدارس ممانعت به عمل می آمد و می بایست مدارس تنها به سکونت طلاب اختصاص یابد. این رژیم از داخل شدن به مدارس و مواجهه با طلاب پرهیز می کرد. از این رو، دستور داد که تدریس به مساجد منتقل گردد تا امکان نفوذ عوامل آن در بین طلاب فراهم شود.

این مدارس دارای حجره های کوچکی هستند که ظرفیت یک یا دو طلبه را دارند و در حال حاضر که تعداد بیشتری به حوزه روی آورده اند - به ویژه پس از سقوط رژیم صدام و بازگشت بی شماری از طلاب ساکن در خارج از کشور - بیش از دو طلبه را در خود جای داده اند. - ان شاء الله - در آینده ای نزدیک، مدارس نیز شاهد تدریس خواهند بود. همان گونه که تدریس در خارج از مدارس نیز ادامه خواهد یافت.

سوال: شمار طلبه هایی که در مدارس نام نویسی کرده اند، چه

مقدار است؟ آیا آنان عراقی هستند یا غیر عراقی؟

□ بعضی از مدارس موسوم به «مدارس افغانی» است که وقف طلاب افغانستانی بوده و هنوز هم میزبان این طلبه ها است. طلاب کشورهای دیگر مانند بحرینی ها، خلیجی ها و ایرانی ها اکثراً در منازل مسکونی، یا در خانه هایی که علمای سابق وقف حوزه علمیه کرده اند، سکونت دارند و تنها بخش کوچکی از آنان در مدارس ساکنند. البته طلبه های نجف منحصراً کسانی نیستند که در مدرسه سکونت دارند؛ بلکه طلاب سطح و درس خارج و برخی علمای بزرگوار نیز وجود دارند که در منازل خود زندگی می کنند.

در مجموع می توان گفت که تعداد طلاب مدارس در زمان رژیم بیش از ۱۰۰۰ نفر نبود؛ اما این تعداد پس از سقوط نظام بعثی، رو به افزایش نهاد و امروزه به ۲۰۰۰ طلبه رسیده و همچنان در حال رشد است.

برنامه شما در زمینه های «آموزشی» و «امتحانات» چیست؟

□ به لحاظ مدیریتی، از زمان آیت الله خویی یا قبل از آن زمان، زعیم حوزه علمیه (مرجعیت موجود) شخصی را در هر مدرسه به عنوان متولی شرعی - نه به معنای بانی شرعی - تعیین می کرد. ضمن این که بخشی نیز به نام «اشراف عام» یا «مُشْرِفِ عام» و «نایب مشرف عام» وجود داشت که کادر عالی اداری و رابط بین حاکم شرع و متولی با طلاب محسوب می شد.

نظام اداری کنونی حوزه به این دو شکل است: ۱. بیشتر مدارسی که برخی علما تاسیس کرده اند، موقوفه هستند. بنابراین، مطابق وقف نامه خاص خود اداره می شوند. ۲. پس از وفات آیت الله خویی و در عهد شهید سید محمد صدر و آیت الله حائری (مرجعیت موجود)، نظام اداری ویژه ای موسوم به «رهنمودهای ولی فقیه به مدارس حوزه علمیه» بنیان نهاده شد. به این معنا که حوزه علمیه در سال های اخیر، فقط زیر نظر زعیم حوزه نبوده است، بلکه تحت سیطره ولایتی بوده است که نوع دیگری از نظام اداری را برای آن قرار داده است.

اما نظام اداری فعلی نجف اشرف در خصوص پذیرش طلاب، دارای مراحل است: مرحله اول شامل تمامی مناطق عراق است و داوطلب حوزه علمیه باید با توصیه نامه ای از امام جماعت، امام جمعه یا وکیلی شرعی و نیز رضایت نامه ولی خود (پدر و یا شخص مسئول دیگری) به حوزه مراجعه کند. در مرحله دوم، داوطلب باید امتحان ورودی کتبی و شفاهی (مصاحبه) را پشت سر بگذارد و در صورت قبولی، آماده ورود به حوزه می گردد.

نظام امتحانات حوزه، قبل از شهادت آیت الله سید محمد صدر، بسیار دشوار بود؛ ولی این دشواری نه از سوی حوزه، که از طرف دولت اعمال می گردید! زیرا حکومت، امتحان دهندگان را به دقت - و با شناسایی اسامی، اماکن و افراد قبول شده - کنترل می کرد. در آن برهه «شیخ محمدامین زین الدین» و «سید حسین بحر العلوم» در هر سه یا شش ماه از طلاب امتحان دوره ای می گرفتند و کسانی که قبول می شدند، به مراحل بالاتر ارتقا می یافتند و شهریه بیشتری دریافت می کردند. پس از حوادث نجف و شهادت «آیت الله غروی» و «آیت الله بروجردی»

و پیش از شهادت آیت الله سید محمد صدر، این امتحانات متوقف شد و گهگاه دفتر «آیت الله حکیم» امتحانات دوره ای برگزار می نمود و بر مبنای آن، میزان شهریه را افزایش می داد که این امر مخصوص همین قبول شدگان بود.

ما اخیراً از طلبه های میهمان که در حوزه مستقر نشده بودند، امتحان گرفتیم که شماری از آنان قبول شدند. در ماه های آینده هم امتحانات جدیدی را از دوره دیگری به عمل خواهیم آورد و امتحانی را برای کسانی که خارج از حوزه ساکن هستند و افرادی که از دیگر استان های عراق آمده اند، برگزار خواهیم کرد تا آنان نیز فرصت ورود به حوزه نجف را بیابند.

بنابراین، هم اکنون در حوزه علمیه نجف، نظام جدیدی حاکم است که از نظام پیشین متفاوت می باشد. اگر وضعیت فعلی در زمان علمای گذشته می بود، چیزی شبیه به همین نظام را حاکم می کردند.

پیشگامان: آیا مدرسه پاکستانی ها و مدرسه دارالحکمة زیر نظر آیت الله

حکیم و بیت ایشان بود؟

□ مدرسه پاکستانی ها در آغاز دهه نود سوخته و مخروبه بود. آیت الله سید محمد صدر توانست آن را با ترندهای مختلف از چنگ دولت خارج کند و در آن زمان با صرف بیش از ۱۸ میلیون دینار عراقی مرمت نمود و سید جعفر فرزند آیت الله شهید سید محمدباقر صدر را به عنوان مُشرف بر آن قرار داد. پس از آن، بیت آیت الله حکیم ادعا کرد که این مدرسه وقف آیت الله سید محسن حکیم است و لذا مدرسه به آن ها تحویل داده شد و تا مدتی پیش که بازگشایی گردید تعطیل بود. هم اکنون این مدرسه با وصایت دفتر آیت الله حکیم اداره می شود.

مدرسه دارالحکمة نیز از مدارس معروفی است که در دهه هشتاد خراب شد و هنوز مخروبه است؛ ولی به دلیل ویژگی هایی که دارد، بازسازی آن در دست مطالعه است. این دو مدرسه، در حال حاضر تحت اشراف دفتر آیت الله حکیم هستند.

❦ آیا مراجع، اِشرافِی بر حوزه دارند؟

□ اِشرافِی اداری و امتحانی حوزه سابقاً در دست آیت الله سید محمد صدر بود؛ ولی اکنون در دست آیت الله سید کاظم حائری است. آیت الله حکیم نیز، نظام امتحانی گسترده ای داشت که شامل تمام افراد مشغول در حوزه می شد؛ ولی آیت الله سیستانی امتحان عمومی ندارد و عملاً دخالتی در مدارس علمیه نمی کند.

❦ چه کسی امور مالی حوزه را اداره می کند؟

□ دفتر آیت الله حائری به نحوی گسترده و به قدر توان و امکانات موجود، نسبت به پرداخت شهریه، مرمت مدارس و رفع نیازهای طلاب اقدام می کند.

❦ چند نفر از مراجع به شکل رسمی شهریه می دهند؟

□ سه نفر: آیت الله سیستانی، آیت الله حکیم و گاهی اوقات آیت الله فیاض.

❦ طلاب مراحل سطح و مقدمات چه مبلغ شهریه می گیرند؟

□ شهریه طلاب متأهل سطح که نسبت به طلاب مقدمات و درس خارج در اکثریت هستند، بیش از صد هزار دینار نیست؛ و بالطبع طلاب مجرد کمتر از این دریافت می کنند. از طرفی، اغلب طلابی که از یک مرکز معین کارت شهریه می گیرند، اجازه ندارند که این کارت را از مرکز دیگری نیز دریافت نمایند.

متوسط درآمد مردم عراق صد و پنجاه هزار دینار در ماه است که آن هم معلوم نیست نیازهای آن ها را برآورده کند. این در حالی است که نسبت دریافتی یک طلبه بسیار کمتر از این متوسط است. بنابراین، اوضاع مادی آنان ضعیف است. شمار فراوانی از طلاب حوزه نجف تنها ده هزار دینار از دفتر آیت الله حائری می گیرند و از دفاتر دیگر چیزی دریافت نمی کنند؛ زیرا بقیه دفاتر، شرایط بسیار سختی برای این کار قرار داده اند.

چه روش هایی را برای تدریس و آموزش برگزیده اید؟

□ هم اکنون طرحی برای تعدیل متون درسی حوزه مطرح شده است. برخی فقها معتقدند که کتب درسی متعارف حوزه در حال حاضر برای طلاب فایده چندانی ندارند. از این رو، دفتر آیت الله حائری طرحی را برای رفع این نقیصه ارائه کرده است که آقای سید علی اکبر حائری همراه دیگر فقها در حال بررسی این طرح است.

آیا تا زمان انتخاب روش آموزشی و برنامه درسی جدید،

روش قدیم استمرار می یابد؟

□ روش فعلی حوزه، روش آیت الله خوئی است که خود در آن زمان بنا نهاد. پس از وی شیخ محمدامین زین الدین و بعد از او آیت الله سید محمد صدر نیز روش های خویش را به کار گرفتند. این سه روش بسیار به هم نزدیکند و تنها در برخی امور جزئی با یکدیگر تفاوت دارند. کتب مراحل مقدمات، سطح، انتهای سطح و درس خارج نیز جملگی همان کتاب های معروف هستند. طرح یادشده فقط ناظر به تغییر روش نیست؛ بلکه تغییر متون آموزشی را نیز در بر می گیرد.

چه کتاب هایی هم اکنون در حوزه نجف خوانده می شوند؟

□ طلبه جدید که مرحله مقدمات را سپری می کند، در «نحو» کتاب اجرومیه یا تحفه السنیه، در «فقه» رساله های عملیه ساده یا جلد اول شرائع یا هر رساله دیگری مثل مسائل المنتخبة اثر آیت الله خوئی یا صراط القویم آیت الله صدر و در «اخلاق» کتابی اخلاقی مانند منیه المرید را می خواند. بعضی از علما کتب دیگری مثل فقه الاخلاق آیت الله سید محمد صدر را نیز در این مرحله گنجانده اند.

در مرحله سطح، اصول فقه و منطق آیت الله مظفر، لمعة الدمشقیة یا زبدة اللمعة الدمشقیة که به آن ملحق شده است و سپس مکاسب، رسائل و کفایة خوانده می شود. مرحله سطح به سه بخش ابتدایی، متوسط و انتهایی تقسیم می شود. طلبه، بعد از آن که یک دوره ساده ولی کامل فقهی - خواه رساله عملیه یکی از مراجع مثل منهاج الصالحین و خواه کتاب الشرائع - را مطالعه کرد، این مرحله

را با خواندن لمعه آغاز می کند و پس از آن مکاسب محرمة شیخ انصاری را می خواند.

پرسش: چرا در اصول کتاب حلقات شهید صدر را به جای رسائل و

کفایه انتخاب نکرده اید؟

□ با وجود فشار حکومت و با این که دولت نمی خواست در حوزه نامی از آیت الله محمد باقر صدر برده شود، دفتر آیت الله سید محمد صدر بر تدریس کتاب حلقات پافشاری می کرد؛ زیرا این کتاب دارای فواید، اندیشه ها و نکات فقهی و اصولی جدیدی است؛ اما برخی مراجع و فقها با تدریس این کتاب موافق نبودند در نتیجه کتاب حلقات در حوزه - جز در موارد بسیار نادر - تدریس نشد؛ البته اکنون اکثریت بزرگی از طلاب حوزه به خواندن این کتاب تمایل دارند. - ان شاء الله - در آینده تدریس حلقه سوم این کتاب آغاز خواهد شد تا ببینیم چه تعداد از طلاب در آن حضور خواهند یافت. از آیت الله شیخ باقر ایروانی نیز خواسته شده است که حلقات اول، دوم و سوم این کتاب را تدریس کند.

پرسش: «آیت الله شیخ بشیر نجفی» نیز برنامه آموزشی مدوتی

دارد. آیا این برنامه، ویژه مدارس خود ایشان است؟

□ این برنامه، نه ارتباطی به روش آموزشی حوزه علمیه دارد و نه ارتباطی به نظام معروف حوزه. آیت الله شیخ بشیر نجفی اماکنی را اجاره نموده، طلابش را - که بیشتر آن ها پاکستانی هستند - در آن ها اسکان داده و نظام ویژه ای را در این مدارس برقرار کرده است.

پرسش: آیا از تجربه ها و دستاوردهای حوزه علمیه قم هم استفاده

می شود؟

□ مدتی است که حوزه علمیه، شمار فراوانی از استادان و مدرّسان مراحل عالی - مخصوصاً سطح - را از دست داده است؛ تا جایی که آیت الله سید محمد صدر به دلیل کمبود کادر مدرّسان، از سطح آموزشی خود در درس خارج به تدریس کفایه

روی آورد، در حالی که معمولاً طلبه های درس خارج، کفایه را تدریس می کنند. این نقصان به دلایل گوناگونی رخ داد؛ از جمله این که رژیم گذشته طلبه ای را که به این مرحله می رسید تحت نظر می گرفت. دیگر آن که بسیاری از طلاب به خارج از کشور یعنی ایران، سوریه و کشورهای دیگر مهاجرت کردند. دلیل سوم هم ترس مردم از فرستادن فرزندانشان به حوزه علمیه بود.

اما در مورد تغییر متون و استفاده از تجربه ها و کارشناسان خارج از عراق، حوزه علمیه از تمامی گروه های آموزشی و مدرسان با آغوش باز استقبال می کند. هم اکنون نیز طرحی برای تأسیس یا انتقال «مدرسه شهید محمدباقر صدر» از قم به نجف مطرح و ساختمان خاصی به این امر اختصاص یافته و بیش از ۱۶۰ طلبه به آن وارد شده و برنامه های آموزشی آن آغاز گردیده است.

ما در حال حاضر نیاز مبرمی به کادر آموزشی داریم که باید از خارج تأمین شود. حتماً شنیده اید که شیخ باقر ایروانی و شیخ هادی آل راضی تدریس را شروع کرده اند. سید علی اکبر حائری و دیگران نیز این کار را آغاز خواهند کرد. به هر حال، استادان حوزه - در نگاهی فراگیر - بسیار کم تعداد هستند؛ به ویژه در مراحل بعد از کفایه و مکاسب. در گذشته سید علی سبزواری از این حیث متمایز بود و تلاش فراوانی برای جبران خلأ موجود به کار می بست.

رسیده اند، چند نفرند؟
تعداد طلابی که به سطح شرکت در دروس اصول فقه

□ تا قبل از ۶ سال پیش، بیش از ۳۰۰ طلبه داشتیم که اواخر کفایه و مکاسب را می خواندند؛ اما در حال حاضر حدود ۵۰۰ طلبه در این سطح قرار دارند. این تعداد قابل افزایش نیز هست.

فعال ترین مدرسه حوزه نجف از جهت شمار طلاب و روش آموزشی کدام است؟

□ مدرسه امام باقر (ع) (معروف به مدرسه هندی) بیشترین تعداد مدرسان را در

۱۴۳

اختیار دارد و با این که دارای ساختمانی کوچک و قدیمی است، بهترین طلبه ها را فارغ التحصیل می کند. البته مدارس دیگری نیز هستند که از وضعیت خوبی برخوردارند و بسیاری از مراجع را تقدیم نموده اند؛ اما فعال ترین طلاب را مدرسه امام باقر(ع) دارد.

از لحاظ ساختمانی و معماری نیز مدرسه بزرگ امام حسن(ع) - که در گذشته به مدرسه آخوند شهرت داشت - بزرگ ترین مدرسه است.

پرسش: آیا حوزه علمیه ای در غیر از شهر نجف اشرف وجود دارد؟

□ در حقیقت وجود ندارد. اخیراً یک حوزه در کربلا فعال شده است؛ اما حوزه به معنای واقعی که از سوی مراجع اداره شود، جز نجف در نقطه دیگری از عراق وجود ندارد.

پرسش: چه انتظاری از مراجع و علمای قم دارید؟

□ حوزه علمیه نجف اشرف، نه تنها از علمای دینی ایران، بلکه از علمای سراسر جهان انتظار دارد که از لحاظ «تبلیغاتی» به یاری آن بشتابند. حوزه علمیه نجف اشرف زبان حال امام حجت(عج) است. پس اگر ابعاد شخصیتی این امام مشخص نگردد و تبلیغات روشنی برای بیان حقایق این مکتب و مظلومیت های آن صورت نپذیرد، همه در پیشگاه خدا و رسولش مسئول خواهند بود.

باید به مظلومیت حوزه نجف توجه شود. علمای عالم همان طور که به مظلومیت فاطمه زهرا(س) توجه می کنند، باید به مظلومیت زبان امام حجت(عج) نیز توجه نمایند؛ زیرا اینک در بین طلاب حوزه علمیه معروف است که این حوزه، زبان حال حضرت حجت(عج) است. کشتارهای رژیم سابق، خون ریزی ها و تقدیم شهیدان آزاده - آن هم بدون هیچ حمایتی - برای مظلومیت این حوزه کفایت می کند. باید شناسانده شود که حوزه علمیه چیست، مسئول آن کیست، چه کسی این مدارس را اداره می کند، و کدام دفتر [در این راه] قربانی داده است. دنیا این چیزها را نمی داند. امروزه این حوزه بیش از هر چیز به تبلیغات نیازمند است؛

چون زبان حال امام حجت(عج) است .

و اما از لحاظ مادی ؛ از «امام خمینی» نقل می کنند که مبلغی به طلاب می داد مشروط بر این که با آن صبحانه خوبی بخورند، تا ذهن باز و آماده ای برای درس پیدا کنند . هم اکنون وضع طلبه های عراقی نسبت به طلاب خارجی - مثل ایرانی ها و دیگران - بسیار متفاوت است . طلاب عراقی در وضع معیشتی بسیار نامناسبی به سر می برند . اگر وضع مالی آن ها بهبود یابد می توانند خدمت بیشتری ارائه نمایند . سهم امام - همان گونه که در رساله های عملیه آمده است - باید صرف طلاب علم و کسانی شود که به جامعه خدمت می کنند . بنده معتقدم به جای این که سهم امام برای ساخت مؤسسه های دینی یا مساجد بزرگ - اگر چه خانه های خدا هستند - هزینه گردد ، باید در راه بنای مدارس مصرف شود . به هر حال ، امیدوارم که به مظلومیت حوزه با نگاه ویژه ای نگریسته شود ؛ همان طور که به مظلومیت فاطمه زهرا(س) نگریسته می شود .

۱۴۵

نگاهی به مدارس علمی نجف

مشکلات اساسی حوزه علمی نجف چیست؟

□ مشکل اساسی حوزه علمی در حال حاضر سکونت طلاب است . از یک سو طلبه های عراقی مقیم خارج ، در حال بازگشت به عراقند و از سوی دیگر اوضاع مردم عراق تغییر نموده و فرزندان شان را به حوزه روانه کرده اند . بنابراین ، مشکل اساسی کمبود مدارس مسکونی و لزوم مرمت برخی مدارس مخروبه می باشد .

اما از جهت کتب درسی کمبودی وجود ندارد و این کتاب ها از لبنان ، ایران و سوریه به دست ما می رسد . مشکل تدریس نیز با حضور بعضی از مدرّسان در نجف اشرف و اشتغال شان به تدریس تا حدودی برطرف شده است .

با سپاس دوباره از وقتی که در اختیار ما گذاشتید .